

Хомерики Е. А. Модернизация отечественной системы высшего образования в условиях вызовов современности: навязанная необходимость или естественная необходимость.

В статье освещаются достижения и проблемы отечественной системы высшего образования. Акцентируется внимание на важности ее модернизации на основе отечественных образовательных традиций и с учетом передовых европейских образовательных наработок, которые должны прежде всего критически оцениваться с позиции соответствия национальным интересам. Ставится вопрос о стратегии развития отечественной системы образования, необходимость концептуализации ее исходных положений в контексте фильтрации глобализационного давления и с учетом приоритетов общества знаний.

Ключевые слова: модернизация отечественной системы высшего образования, стратегия образования, Болонский процесс, глобальные вызовы.

Khomeriki O. A. Modernization of national educational system under the challenges of contemporary world: a dictated need or natural necessity.

The article deals with achievements and problems of national educational system. Attention is paid to the importance of it's modernization on the basis of national educational traditions and advanced European results, that should be, first of all, critically estimated from a perspective of correspondence to national interests. The question of national educational system strategy development is also touched upon, the necessity of its basic notions conceptualization in the context of global pressure filtration and society's priorities.

Keywords: national educational system modernization, educational strategy, Bologna process, global challenges.

Литовченко І. В.

НАПРЯМКИ КОРЕКЦІЇ ФУНКЦІОНАЛЬНОСТІ ІНСТИТУТІВ СОЦІАЛІЗАЦІЇ МОЛОДІ В УКРАЇНСЬКОМУ СУСПІЛЬСТВІ

Стаття присвячена проблемі функціональності інститутів соціалізації молоді в сучасному українському суспільстві. Автор окреслює перспективи та напрямки корекції функціональності інститутів сім'ї, освіти та засобів масової інформації з метою усунення порушень у виконанні ними функцій соціалізації молоді.

Ключові слова: соціальний інститут, сім'я, освіта, засоби масової інформації, функція, функціональність соціальних інститутів, напрямки корекції, соціалізація, молодь.

Важливу роль у процесі формування й розвитку особистості займають інститути соціалізації, до яких належать ті конкретні групи, які є своєрідним транслятором соціального досвіду і в яких особистість засвоює певну систему норм, цінностей та правил. Сьогодні соціалізація молоді відбувається у досить складних умовах, пов'язаних із, по-перше, трансформацією пострадянського українського суспільства, що в свою чергу супроводжується процесами поглиблення соціально-економічної нерівності; по-друге, з кризою основних інститутів соціалізації: сім'ї, школи, мас-медіа тощо. Внаслідок цього з'являються та набувають дедалі більшого поширення такі проблеми, як зростання рівня насильства, наркоманії, алкоголізму, безробіття серед молоді, а також соціального сирітства та безпритульності.

Труднощі процесу соціалізації молоді у сучасному суспільстві значно зумовлені багатоманітністю інститутів соціалізації, що не вкладаються у жорстку ієрархічну систему і розвиваються за власними законами. Розвиток інформаційних технологій суттєво підвищує питому вагу й значення соціально організованого, планового начала соціалізації, дозволяючи використовувати з цією метою не тільки навчально-виховні заклади, але й ЗМІ, різноманітні молодіжні організації тощо. Проте збільшення кількості відносно самостійних інститутів соціалізації, що не складаються в єдину ієрархічну систему інститутів соціалізації, об'єктивно підвищує рівень автономії особистості, яка формується окремо від кожного з цих інститутів. Така автономія особистості може стати чинником виникнення соціальних аномалій, девіантної поведінки тощо [7, 20-25]. Традиційні інститути соціалізації історично склалися стихійно, а функції їх часто змінювалися і накладалися одна на одну. Тобто всі вони є поліфункціональними, а нормативи та вимоги, що висуваються до них, не завжди відповідають їх реальним можливостям. Крім того, кожен із цих інститутів перебуває в процесі складної і суперечливої еволюції.

Проблеми функціональності інститутів соціалізації розглядають представники багатьох наук: соціологи, філософи, психологи, педагоги тощо. Зокрема інститут сім'ї досліджували О. Васильєва, І. Ганішина, Т. Жаровцева, С. Лаптенюк, О. Максимович, М. Мацьковський, В. Меньшутін, М. Плоткін, В. Постовий, Г. Свердлов, В. Рясанцев, М. Соловйов, М. Юркевич, А. Харчев, В. Ширинський та ін. Історіографія дослідження функцій інституту освіти представлена в працях В. Астахової, А. Андрєєва, Л. Герасіної, М. Лукашевича, В. Солодкова, І. Шеремет, І. Якуби. Особливості соціалізуючого впливу та функції ЗМІ як одного з найголовніших інститутів

соціалізації молоді в інформаційному суспільстві досліджували Г. Апостолова, В. Арбеніна, Н. Богомолова, О. Волянська, Л. Масол, Л. Мардахасєв, В. Пилипенко, Б. Фірсов, І. Фомічова, С. Шандрук та багато ін.

Проблеми функціональності інститутів соціалізації молоді в сучасному українському суспільстві спонукають до розгляду основних перспектив корекції їх функціонування задля усунення порушень у виконанні ними функцій соціалізації підростаючого покоління.

Мета запропонованої статті – окреслити перспективи та напрямки корекції функціональності інститутів соціалізації молоді в сучасному українському суспільстві.

Сьогодні провідні інститути соціалізації в умовах культурної та ідеологічно кризи втрачають виховну й ідеологічну функції. Саме тому формування моральної свідомості сучасної молоді здійснюється переважно за принципом заповнення вакууму тією інформацією, що “лежить на поверхні”. Звичайно, визначальна роль у цьому процесі належить сім’ї як основному інституту первинної соціалізації, що формує цінності, норми, звичаї та правила поведінки. Проте ще в 1960-ті роки Т. Парсонс відзначив зниження ролі сім’ї в процесі соціалізації молоді. А в 1980-х роках подружжя Браунгард констатує, що в Америці особливої ваги набуває проблема розпаду сім’ї і навіть побутує думка щодо її відмирання як соціального інституту. Д. Коелмен відзначив стійкі тенденції зниження ролі сім’ї та зростаючої ролі друзів і однолітків [4, 139]. Зумовлено це не лише падінням ролі соціального інституту сім’ї, але і ролі навчально-виховних закладів у сучасному суспільстві. Різноманіття негативних рис характеру та девіантна поведінка молоді виникає в результаті відхилень у сімейних взаємовідносинах та вихованні. Так, соціальні передумови виникнення девіантної поведінки молоді в сімейному середовищі можна розділити на такі групи: недоліки у сімейних взаємовідносинах; особистісні характеристики батьків; особливості структури сім’ї; помилки у вихованні.

Основоположним фактором для оптимальної соціалізації в сім’ї є встановлення партнерських взаємовідносин між батьками та дітьми. Т. Гурко вирізняє три основних типи у відносинах між батьками та дітьми (залежно від того, хто приймає рішення: в основному батьки, спільні рішення, самі діти): авторитарний, партнерський, безконтрольний. Для успішної соціалізації та формування механізмів оптимальної соціальної адаптації дитини до навколишнього середовища батькам варто орієнтуватися саме на партнерський тип взаємовідносин, оскільки авторитарна модель провокує “конфлікт

цінностей” дитини і соціуму, що в свою чергу може призвести до соціальної дезадаптації та соціальних відхилень, а безконтрольний тип взаємовідносин може стати причиною спотворення особистісних якостей дитини та її педагогічної запущеності. Педагогічна запущеність дитини виявляється не лише у низькій успішності в навчанні, а й у конфліктах з батьками, вчителями, однолітками тощо. Такі діти перебувають у стані постійного психологічного дискомфорту, що призводить до тривожності, необґрунтованого страху, занепокоєння тощо [2, 69-71]. З часом педагогічно запущені діти потребують спеціальної виховної роботи, спрямованої на перевиховання, виправлення недоліків та корекцію поведінки. Отже, домінування партнерського типу взаємовідносин в сім'ї забезпечує успішний процес соціалізації молодого покоління та формує всебічно розвинуту, соціально здорову особистість.

Важливим механізмом корекції функціональності інституту сім'ї в процесі соціалізації молоді є формування компетентності батьків у вихованні дитини. Остання передбачає засвоєння батьками певного комплексу необхідних знань про природу людини як особистості, про психофізіологічні особливості чоловіків і жінок, про вікові та індивідуальні особливості різних вікових груп, про особливості міжособистісних відносин різних соціальних груп (сім'я, друзі, шкільний колектив тощо) і сутність рольової поведінки; збагачення й розвиток емоційної сфери на основі емпатії, позитивного сприйняття, самоаналізу і самовдосконалення тощо. Формуванню компетентності батьків можуть сприяти різноманітні навчально-виховні заклади (дитячі садки, школи тощо), центри і служби сім'ї, консультативні пункти й батьківські або родинні клуби за умови високої компетентності в специфіці роботи із сім'єю їх організаторів і фахівців, яка передбачає високий рівень і тактовність діагностики, індивідуальної роботи та використання різноманітних змістовних методик [1, 125-127]. Всебічна освіченість та компетентність батьків стосовно розуміння сутності принципів виховання сприятиме успішній соціалізації дітей та встановленню взаєморозуміння і довіри між ними. Вихідними факторами успішної соціалізації особистості є наявність нормального, сприятливого мікроклімату в сім'ї, соціального здоров'я родини, а також партнерських взаємовідносин між батьками та дітьми, що є суттєвою умовою у профілактиці та попередженні соціальних відхилень молоді в сучасному суспільстві.

Визначення ролі інституту освіти в процесі соціалізації особистості необхідно починати з розгляду її у контексті соціальних змін, які передбачають, насамперед, зміну філософії життя, філософії

освіти і в першу чергу освітньої парадигми як в Україні, так і в Європі. На думку Н. Скотної, перетворення змісту освіти і виховання є результатом змін вимог, які висуває сучасне суспільство до особистості, що відновлює та ретранслює певні культурні, соціальні, цивілізаційні цінності. Тобто перетворення змісту освіти і виховання повинно мати гуманістичну спрямованість. Тому зміна змісту освіти і виховання містить втілення в освітній простір таких чинників, як гуманізація і гуманітаризація освіти, що, в свою чергу, спирається на гнучку систему впровадження інновацій як у навчальному, так і у виховному процесі. Саме сьогодні, в період розбудови української держави, особистісно орієнтована освіта є простором для становлення культуротворчої особистості, яка здатна продуктивно реалізувати свій інтелектуально-особистісний потенціал з метою власного розвитку та розвитку держави. Отже, становлення держави як цивілізованої повністю залежить від успішної реалізації потенцій та розвитку творчості кожної особистості [9, 323]. Особистісно орієнтована освіта передбачає великий обсяг свободи особистості з тим, щоб вона могла реалізувати свій інтелектуальний потенціал. На думку А. Бойко, явище потрібно розглядати через призму світогляду й ідеології демократизму, оскільки лише ця ідеологія та ідейно-політична течія сучасного життя не обмежує свободу поведінки людини в суспільстві та його підсистемах, у цьому випадку в галузі освіти [3, 192]. Ідея особистісно орієнтованої освіти виникла на противагу педагогічному авторитаризму і стала вдалим винаходом сучасної наукової думки на противагу пануванню технократизму та колективним формам освіти, що розглядали людину як деталь від машини.

Популярність особистісно орієнтованого підходу в навчанні обумовлена низкою таких об'єктивних обставин: 1) динамічний розвиток українського суспільства вимагає формування в людині яскравої індивідуальної особистості, що дозволяє орієнтуватися і залишатися самим собою в суспільстві, що швидко змінюється; 2) сучасна молодь є дещо прагматичною, мобільною та розкутою в думках і поведінці, що вимагає від працівників навчально-виховних закладів нових підходів і методів взаємодії з нею; сучасні заклади освіти і виховання потребують гуманізації взаємовідносин молоді й дорослих, що значно полегшує процеси соціалізації і допомагає в профілактиці девіантної поведінки.

Таким чином, в умовах трансформації сучасного українського суспільства, коли потреби й цінності постійно змінюються, постає питання модернізації інституту освіти з метою налагодження та вдосконалення його функціональності. Як слушно зауважує

В. Молодиченко, успіх модернізації освіти можливий лише за умови ефективної структури управління самою системою, координації та узгодження всіх структурних елементів соціального інституту освіти, пошуку оптимального співвідношення між централізацією і децентралізацією функцій влади – демократизації управління [8, 322]. Принцип демократизації та гуманізації управління педагогічними системами, що передбачає співпрацю і самоуправління, – один з найважливіших принципів сучасної освіти в Україні. Звідси виникає проблема гуманізації управління освітою, яка полягає в тому, щоб у кожному управлінському рішенні бачити особистість учителя (викладача) й учня (студента). Встановлення суб'єкт-суб'єктних відносин, перехід від монологу до діалогу в педагогічній діяльності – це конкретні форми прояву гуманізації процесу виховання й навчання. Гуманізація управління в освіті передбачає орієнтацію на особистість, повагу її світоглядних орієнтацій і гідності. М. Яценко справедливо окреслює основні детермінанти оптимізації становлення та розвитку демократизації управління освітою: розвиток суспільства може відбуватися за умови гуманізації всіх сфер суспільних відносин, зростання ступеня свободи особистості; найважливішими соціальними функціями особистісно-орієнтованої освіти є гуманістична, культуротворча і соціалізуюча; успішне становлення та розвиток держави як цивілізованої повністю залежить від успішної реалізації можливостей і прагнень, а також розвитку творчості кожної особистості; характер соціального управління визнається як гуманістично-орієнтований [12, 51-53]. Демократизація управління освітою полягає у створенні оптимальних умов для розвитку й становлення особистості як суб'єкта діяльності та соціальних відносин, яка здійснює їх відповідно до стійкої ієрархічної системи гуманістичних особистісних цінностей. Реалізація демократизації управління освітою забезпечить підтримку, захист особистості, розвиток у неї механізмів самореалізації, саморозвитку, саморегуляції, самозахисту, самоосвіти та самовиховання [8, 325], тобто сприятиме розвитку усіх тих особистісних якостей людини, які допомагають їй пристосуватися до складних і суперечливих умов сучасного українського суспільства.

Процес виховання в стінах навчально-виховного закладу має бути спрямований на досягнення двох взаємопов'язаних цілей: забезпечення процесу соціалізації особистості як громадянина і члена суспільства і підтримку процесу індивідуалізації, формування творчої, всебічно розвинутої, морально здорової особистості. Отже, виконання виховної функції інституту освіти повинно реалізуватися через

виховний вплив на молодь у межах навчально-виховних закладів, що будується у двох напрямках: виховання майбутнього фахівця та виховання соціально та духовно розвиненої особистості. Виховання через освіту – це цілеспрямована, підпорядкована єдиній меті система дій, що передбачає обидва напрямки. Цілеспрямованість виховання полягає в обґрунтованій послідовності цілей виховання та постійній корекції виховних дій. Мета визначає характер не лише окремих виховних впливів, а зміст, спрямованість і специфіку функціонування як усього виховного процесу, так і окремо кожного її компонента [11, 320-324], що є важливою умовою успішної соціалізації молоді.

Успішна, ефективна діяльність вітчизняних навчально-виховних закладів та їх адаптація до міжнародних правил функціонування, на думку Е. Герасимової, не можлива без використання сучасних технологічних розробок в інформаційній галузі [5, 36]. Так, сьогодні інтенсивний розвиток мас-медіа, програмного забезпечення і комп'ютерних технологій розширює у сфері освіти їх можливості з організації навчально-виховного процесу молоді, пропагування морально-духовних цінностей людини й здорового способу життя. Впровадження новітніх технологій у навчально-виховних закладах дає можливість молоді адаптуватися до складних і суперечливих процесів, що відбуваються в сучасному інформаційному суспільстві. Система освіти сучасного суспільства не лише наповнює своїх підопічних якісною інформацією, а й робить їх співучасниками повноцінної, професійної взаємодії з різноманітними проявами інформаційного простору.

З метою налагодження ефективної навчально-виховної роботи є співробітництво школи і сім'ї, яке передбачає належний рівень педагогічної культури батьків. Саме цьому підпорядковані програми школи молодих батьків та педагогічної культури молоді сім'ї, які спираються на систему перевірених досвідом багатьох поколінь найважливіших сімейних цінностей (здоров'я, любов та взаємоповага членів сім'ї, матеріальне благополуччя і духовність). Ці програми ґрунтуються на особистісно орієнтовному підході, найбільш коректному та ефективному в роботі із сім'єю, який враховує конкретні життєві та індивідуальні особливості. Тісний взаємозв'язок школи та сім'ї може розвиватися завдяки педагогічній освіті батьків і залученню їх до виховної роботи. Рівень педагогічної освіченості батьків залежить від традицій у сім'ях, в яких вирости вони, набутих знань, життєвого досвіду, здатності до саморозвитку.

Важливою умовою налагодження та вдосконалення функціональності інститутів соціалізації щодо формування морально

здорової та всебічно розвиненої особистості, а також профілактики соціальних відхилень у молодіжному середовищі є впровадження інститутом освіти соціально-педагогічних технологій у роботі із сім'єю. Соціально-педагогічні технології в широкому розумінні цього слова – це систематичні методи планування, застосування та оцінювання всіх процесів навчання й виховання молоді шляхом використання людських і технічних ресурсів та взаємодії між ними задля досягнення ефективності навчання; це певні способи створення умов для позитивного саморозвитку, соціальної адаптації та соціального захисту об'єкта шляхом виховного впливу на його особистість і поведінку. До основних соціально-педагогічних технологій у роботі із сім'єю фахівці зараховують наступні: дослідження ситуації в сім'ї; звернення до програм допомоги, орієнтація на стабілізацію, встановлення функціональних зв'язків сім'ї; психокорекційні заходи; сімейна терапія [6, 1-17]. Тобто ефективність взаємодії інститутів соціалізації сім'ї та освіти залежить від рівня вивчення працівниками навчально-виховних закладів виховного і матеріально-побутового середовища проживання учня (студента), адже розуміння саме цієї інформації стане фундаментом у процесі подальшої виховної роботи з молоддю, що сприятиме її успішній соціалізації. Крім того, вивчення цих явищ та заходів повинно бути введено до навчальних програм, курсів із дисциплін соціально-гуманітарного блоку.

Глобальна інформатизація суспільства породжує низку проблем у процесах соціалізації молоді і може сприяти виникненню й поширенню девіантної поведінки молоді. На думку А. Розлуцької, для нормального функціонування українського інформаційного виміру потрібно вирішити перш за все такі питання: недосконалість законодавства про інформацію; недооцінка значення інформаційно-комунікативного аспекту в процесі демократизації суспільства й процесів соціалізації молоді зокрема; намагання сучасних ЗМІ маніпулювати суспільною думкою шляхом поширення неповної, недостовірної, упередженої і суперечливої інформації; низький рівень державної підтримки виробництва і розповсюдження вітчизняної інформаційної продукції, орієнтованої на формування морально-духовної культури і здорового способу життя молоді; наявність значної кількості інформаційної продукції, що не відповідає вимогам законодавства, а також негативно впливає на систему суспільних цінностей та призводить до деградації суспільства; відсутність належних правових, організаційних та фінансово-матеріальних основ для створення системи суспільного телерадіомовлення; висока

інформаційна залежність українського суспільства від зарубіжних інформаційних ресурсів і ін. [10, 363-364]. Вирішення цих питань – важливий крок у налагодженні та корекції функціональності сучасних українських ЗМІ.

Таким чином, до основних напрямків корекції функціональності інститутів соціалізації можна віднести: формування та розвиток моральної свідомості, культурних цінностей, духовності, а також норм, соціально схвалюваної в суспільстві, поведінки серед усіх соціально-демографічних груп суспільства; систематичне і всебічне дослідження функціональності інститутів соціалізації з метою виявлення та профілактики їх дисфункціональності; встановлення співробітництва й узгоджена взаємодія соціальних інститутів сім'ї, освіти, ЗМІ, що є важливою умовою успішної соціалізації, ефективної навчально-виховної роботи та профілактики девіантної поведінки української молоді; здійснення навчально-виховними закладами організаційно-практичної роботи щодо формування і підвищення педагогічної культури своїх працівників та батьків, а також впровадження соціально-педагогічних технологій у роботі із сім'єю; налагодження і вдосконалення системи виховання в українському суспільстві.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Алексєєнко Т.* Формування компетентності молодшої сім'ї у вихованні дитини та подоланні конфліктів // Соціальна педагогіка: теорія та практика. – 2006. – № 4. – С. 125-127.
2. *Ахмадєєв А. А.* Социальная адаптация в контексте семьи: социально-философский анализ. – Уфа : Башкирский государственный университет, 2001. – 103 с.
3. *Бойко А. І.* Філософія модернізації освіти в системі ринкових трансформацій: світоглядно-філософський аналіз. – К. : Знання України, 2009. – 379 с.
4. *Волянская Е. В.* Социокультурная детерминация подростковой агрессии / Е. В. Волянская, В. Е. Пилипенко, Е. В. Сапелкина ; науч. ред. В. Е. Пилипенко. – К. : ПЦ “Фолиант”, 2004. – 174 с.
5. *Герасимова Е. М.* Економічне знання у дискурсі становлення глобалізованого світу: соціально-філософський аналіз. – Чернівці : ЧДДЕУ, 2008. – 336 с.
6. *Долженко І.* Використання соціально-педагогічних технологій у роботі класного керівника з сім'єю // Соціальна педагогіка : теорія та практика. – 2006. – № 4. – С. 15-17.
7. *Кон И. С.* Психология ранней юности: Кн. для учителя. – М. : Просвещение, 1989. – 252 с.

8. *Молодиченко В. В.* Універсальні принципи модернізації освіти // Гілея: (науковий вісник) : збірник наукових праць. – Вип. 31. – Київ, 2010. – С. 306-313.
9. *Молодиченко Н.* Удосконалення процесу підготовки майбутнього вчителя до морального виховання учнівської молоді // Гуманітарна освіта в профільних вищих навчальних закладах: проблеми і перспективи : матеріали VI Всеукраїнської науково-практичної конференції 16-18 березня 2005 р. : в 2 т. – Т. 1. – К. : НАУ, 2005. – С. 86-88.
10. *Розлуцька А.* До питання про світоглядний аспект інформаційного суспільства та маніпулятивність інформаційного середовища // Політологічний вісник. – К.: “ІНТАС”, 2009. – Вип. 44. – С. 361–374.
11. *Скотна Н. В.* Особа в розколотій цивілізації: освіта, світогляд, дії. – Л. : Українські технології, 2005. – 383 с.
12. *Яценко М.* Демократизація управління в системі вищої освіти: становлення та розвиток // Вища освіта України. – 2007. – № 1. – С. 50–59.

Литовченко І. В. Направлення корекції функціональності інститутів соціалізації молоді в українському обществі.

Стаття посвячена проблемі функціональності інститутів соціалізації молоді в сучасному українському обществі. Автор описує перспективи і напрямлення корекції функціональності інститутів сім'ї, освіти, засобів масової інформації з метою усунування порушень в виконанні функцій соціалізації молоді.

Ключевые слова: социальный институт, семья, образование, средства массовой информации, функция, функциональность социальных институтов, направления коррекции, социализация, молодежь.

Lytovchenko I. V. Directions of correction functionality institutions of youth socialization in Ukrainian society.

This article concerns the problem of the functionality of institutions of socialization of youth in contemporary Ukrainian society. The author describes the perspectives and directions correction functionality institutions of family, education and the media, to eliminate violations in their performance of functions youth socialization.

Keywords: social institution, family, education, media, function, function of social institutions, the direction of adjustment, socialization, youth.